

ТЕХНОЛОГІЯ КОНСТРУЮВАННЯ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО УРОКУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Сучасний освітній процес має на меті формування особистості, яка має певні вміння й здібності, які є передумовою становлення її духовних та інтелектуальних якостей. Освіченість формує індивідуальне сприйняття світу, здатність до його творчого перетворення, вміння широко використовувати суб'єктивний досвід в інтерпретації й оцінюванні фактів, явищ, подій на основі особистісно значущих цінностей і внутрішніх настанов. Отже, навчальний процес має бути особистісно спрямованим [11; 12].

Мета статті – висвітлити специфічні риси та принципи конструювання особистісно орієнтованого уроку.

Особистісно орієнтоване навчання має забезпечувати розвиток і саморозвиток особистості вихованця як суб'єкта пізнавальної та предметної діяльності, спираючись на його здібності, нахили, інтереси, ціннісні орієнтації та суб'єктивний досвід і надаючи йому можливість реалізувати себе в різних видах діяльності. Найважливішими є такі чинники особистісно орієнтованого освітнього процесу, які розвивають індивідуальність дитини, створюють умови для її саморозвитку та самовираження. Особистісно орієнтоване навчання будується на принципі варіативності [10].

Спробуємо окреслити деякі відмінності підходу українських науковців до розробки концептуальних засад особистісно орієнтованої освіти та технологій її реалізації [6, с. 57–58].

Так, С. Подмазін вважає, що особистісна орієнтація – це не визнання дитини центром освітнього процесу, бо таким центром, на його думку, є особистість. Автор доводить, що за умов, якщо особистість – це системна якість індивіда, яка визначається його включенням у суспільні відносини й формується в спільній діяльності та спілкуванні, то особистісною орієнтацією (як уже зазначалося) є інтеграція індивідуальної та соціальної орієнтації в педагогіці. Така інтеграція має здійснюватися на основі розуміння особистості як складної системи, яка формується у взаємодії індивіда та соціального довкілля, і розуміння того, що мета розвитку особистості та мета розвитку суспільства є взаємоінтегрованими. На сучасному етапі суспільно-історичного розвитку людства благополуччя індивіда, суспільства та держави більше збігаються, ніж суперечать один одному (звичайно ж, ідеться про глобальні тенденції, а не про реалії сучасної України). Збіг у цьому випадку не є тотожністю, а насамперед, системний зв'язок таких цілей [9, с. 146].

Оскільки системоутворювальною якістю особистості є суб'єктність, а розвитку суб'єктності максимально сприяє освітній процес, то його можна назвати особистісно орієнтованим [9, с. 39].

С. Подмазін підкреслює, що основне етико-філософське положення парадигми особистісно орієнтованої освіти відповідає моральному імперативу І. Канта “особистість завжди повинна розглядатися як мета і ніколи як засіб”. Іншими словами, головною діючою одиницею освітнього процесу буде діалогічна цілісність: особистість дитини – особистість педагога. Саму ж особистість автор визначає не

тільки як особистість “зараз і тут”, а як складну систему: особистість у минулому – особистість тепер – особистість у майбутньому.

Особистість у минулому – це, насамперед, суб’єктивний досвід діяльності й моральних переживань дитини. Особистість тепер – це особистість суб’єкта діяльності та відносин з певною системою особистісних цінностей. Особистість у майбутньому – це той “Я-ідеал”, якого бажають сама особистість і соціум, зміст життєвих сенсів, планів, цілей і цінностей особистості. Така системоутворювальна вісь особистісно орієнтованої освіти містить у собі спонукальне й орієнтовне (векторне) начало.

Подібний підхід дає змогу діалектично поєднати автономність і керованість у розвитку дитини, що має надзвичайно важливе значення для діяльності освіти. У цьому випадку освіта виступає не як система формування особистості із заданими якостями за попередньо визначеним планом, а як система формування середовища (сукупності розвивальних особистісних факторів) і ціннісно-цільової орієнтації такого розвитку.

“Сутність освітнього процесу згідно з особистісно орієнтованим підходом, – пише С.І. Подмазін, – полягає у створенні умов для освіти особистості – формування “образу себе в бутті” і його ключових складових: “образу Я”, “образу Світу”, “образу Я у Світі” (гармонійного, невідчуженого) у їх цілісності й повноті, що прагне нескінченності. Це розкриття й максимальний розвиток усіх сутнісних сил людини, її здібностей та інтересів, створення умов для самореалізації особистості в умовах певного соціуму та певної культури. При цьому виявляється специфічна якість “суб’єктності” у сфері проявів вітальних, предметних, комунікативних ставлень людини до світу й самовідношень суб’єкта (рефлексія, самовизначення)” [9, с. 147].

Узагальнення здобутків теорії та педагогічної практики дає змогу виділити ідеї особистісно орієнтованої моделі початкової освіти:

- особистісно орієнтоване спілкування (встановлення особистого контакту з педагогом, можливість одержати підтримку своїм діям, утвердження людської гідності, відчуття педагогом душевного стану дитини у момент розмови, заміна “залізної” дисципліни на особистісну співпрацю, гармонізацію “хочу” і “можу”, “хочу” і “треба” тощо);
- збагачення змісту освіти емоційно значущою інформацією; стимулювання позитивних інтелектуальних почуттів як послідовна індивідуалізація та диференціація освітнього процесу;
- діалог між дітьми та вихователем, дитиною й дорослим як домінуюча форма спілкування, що передбачає спонукання до обміну думками, враженнями;
- створення предметно-просторового розвивального середовища в навчальному закладі, атмосфери емоційного благополуччя та духовного взаємозбагачення колективу дітей, можливості не лише “здібної”, а й “слабкої” дитини випробувати себе в різних видах дитячої діяльності;
- спонукання дітей до самоаналізу, самооцінки, самопізнання та самовиховання у різних видах дитячої діяльності;
- багатоваріантність, гнучкість форм організації різних видів діяльності;
- цілеспрямоване формування на міждисциплінарному рівні сенсорних, мовленнєвих і загальнонавчальних умінь та основ логічного мислення тощо [6, с. 59].

Завдання технологізації педагогічної діяльності багаторазово ускладнюється, коли йдеться про розвиток особистісної функції того, кого навчають. Теоретичний і практичний досвід створення технологій, орієнтованих на розвиток когнітивних структур, у цьому випадку не може бути безпосередньо використаний. Логіко-

гностичні структури мають аналог у предметному світі та можуть моделюватися й освоюватися через відповідну предметну діяльність, що потребує високої ефективності технологій навчання, заснованих на концепціях формування розумових дій (П. Гальперін), “змістовної абстракції” (В. Давидов) тощо. Освіта на особистісному рівні – це значеннєве, суб’єктне сприйняття реальності, і жодна предметна діяльність не гарантує освіти “необхідного” змісту. Тому говорити про технології впливу на особистість можна лише з високою часткою умовності, припускаючи, що особистість завжди виступає дійовою особою, співучасником, а то й ініціатором будь-якого процесу своєї освіти.

Основною процесуальною характеристикою особистісно орієнтованої освіти є навчальна ситуація, яка актуалізує, робить затребуваними особистісні функції тих, кого навчають. Конструювання такої ситуації передбачає використання трьох базових технологій: подання елементів змісту у вигляді різнорівневих особистісно орієнтованих завдань (“технологія задачного підходу”); засвоєння змісту в умовах діалогу як особливого дидактико-комунікативного середовища, яка забезпечує суб’єктно-суттєве спілкування, рефлексію, самореалізацію особистості (“технологія навчального діалогу”); імітація соціально-рольових і просторово-тимчасових умов, які забезпечують реалізацію особистісних функцій в умовах внутрішньої конфліктності, колізійності, змагання (“технологія імітаційних ігор”). Тріада *завдання-діалог-гра* утворює базовий технологічний комплекс особистісно орієнтованого навчання.

На жаль, особистісно орієнтоване виховання та навчання дітей ще не набуло масового характеру, інколи замінюється індивідуальним і диференційованим підходами.

Гальмом переходу від традиційної моделі виховання та навчання можна вважати, з одного боку, досить швидкий потік інформації, зміну ідей, технологій, знань; з іншого – людську нездатність творчо засвоїти це. Не менш важливим є створення в початковому навчальному закладі таких організаційно-педагогічних умов, за яких кожна дитина не тільки повноцінно проживала б свої вікові періоди, де кожний етап – це не підготовка до життя, а саме життя без педагогічного насилля, приниження, грубості, страху, а й мала б право на дитинство, на гру, на своє “Я”, на помилку, підтримку дорослого, відчувала б себе захищеною та щасливою. За таких умов поширення та поглиблення гуманістичних тенденцій дошкільної освіти радикально змінює розвиток педагогічної теорії, створює фундамент для нової педагогічної практики, яка базується на внутрішній свободі, творчості, гуманізмі, взаємодії дорослого та дитини, на своєчасній педагогічній підтримці процесів саморозвитку.

Термін “педагогічна підтримка” вперше застосував у педагогічній науці О. Газман і пояснив його як “процес сумісного з дитиною визначення її власних інтересів, цілей, можливостей та шляхів подолання перешкод, що заважають їй зберегти свою людську гідність і самостійно досягти бажаних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні, способі життя” [4, с. 91]. Дослідники, які відстоюють гуманістичні концепції виховання (І. Бех, В. Бочарова, О. Бондаревська, О. Газман та ін.) визнають педагогічну підтримку як одну з освітніх форм, яка стає частиною особистісно орієнтованої освіти. Педагогічна підтримка дитини – це гуманістична позиція педагога у його взаємодії та співпраці з дитиною, позиція, яка забезпечує соціалізацію й індивідуалізацію особистості. Індивідуалізацію розуміємо як діяльність педагога та са-

мої дитини щодо підтримки й розвитку того своєрідного, неповторного, особливого, що закладено природою, та того, що набуто з індивідуальним досвідом.

Наступна позиція – забезпечення емоційного комфорту у будь-якій взаємодії дитини із життєвим середовищем. О. Кононко розглядає емоційний комфорт як “психічний стан максимальної емоційної зручності людини в природному та соціальному середовищі” [5]. Стан максимальної емоційної зручності для дитини так само важливий, як вода, їжа, повітря для організму. У традиційній моделі навчання та виховання дитина постійно залежить від дорослих і не здатна розібратися в своїх переживаннях, а тому частіше підвладна негативним емоціям. Емоційна неволя, відсутність самостійності – та атмосфера, яка не сприяє розвитку дитячої особистості. Дитина залишається пасивним об’єктом педагогічних маніпуляцій педагога.

Як зменшити стресові ситуації, позбавити дитину тривоги, прикрощів, невдач? Однією з ефективних сучасних технологій є “створення ситуації успіху” [2]. Вона ґрунтується на особистісно орієнтованому підході до дитини. Добре відомо, що позитивні емоції (радість, насолода) є стимулом до будь-якої діяльності. Звичайно, вихователь виконує функцію емоційного фону в дитячому колективі, коли створює атмосферу довіри, поваги, тепла.

Основою ситуації успіху є психологічні та педагогічні механізми. *Успіх*, на нашу думку, – це пізнавальний результат навчання, праці, діяльності, здобуток, доробок, що відображає факт найвищого досягнення поставленої мети. *Ситуація* – сукупність умов та обставин, які створюють певне середовище, викликають певні відносини людей [3]. Звичайно, ситуацію, за якої дитина почувається комфортно, створює педагог. Отже, ситуація успіху в умовах дошкільного навчального закладу – це створені педагогом найсприятливіші організаційно-педагогічні умови, коли дитина переживає успіх. Як правило, переживання успіху прищеплює впевненість у собі, у своїх можливостях, інтерес, пізнавальну активність дитини, бажання знову діяти й досягати гарних результатів. Якщо емоційної підтримки не вистачає, дитина починає хворіти, не маючи сил для нормального, повноцінного розвитку.

Проте психологи та педагоги попереджають про можливий негативний стан після пережитого успіху, бо, по-перше, для кожної дитини результати діяльності мають різну значущість; по-друге, після сильно пережитої емоції успіху настає спад і наступна діяльність буде менш успішною; по-третє, якщо педагог не дає адекватної оцінки результатам досягнень дитини, то результат не приносить успіху. Уміння педагога моделювати та створювати унікальні умови, ситуації, середовище любові, успіху, довіри, розуміння свідчить про майстерність педагога. “Розуміти дітей – значить оволодіти найвищою майстерністю виховання маленької людини,” – зазначав Ш. Амонашвілі [1].

Потребує переосмислення сама сутність процесу виховання та його призначення. У довідковій літературі поняття “*виховання*” трактується по-різному. У педагогічній енциклопедії виховання визначається як “...передача суспільно-історичного досвіду новим поколінням з метою їх підготовки до суспільного життя”; саме “під впливом середовища і спеціально створених умов відбувається розвиток духовних і фізичних сил дітей, формування світогляду, умінь та навичок” [8]. Отже, виховання відбувається тільки за наявності об’єкта та суб’єкта виховної взаємодії, коли провідна роль належить дорослому, який виконує функції вихователя, а діти є об’єктом цього виховання. На такому підході ґрунтувалася авторитарна педагогіка, і лише наприкінці ХХ ст. формувальний підхід до виховання, де виховання – це формування особистості вихованця під держстандарт, справедливо реставрується.

Зазначимо, що ще в 1921 р. Міжнародна ліга нового виховання прийняла тлумачення, згідно з яким виховання – це створення умов для розвитку здібностей кожного вихованця як індивіда. Сутність саме такого розуміння виховання “як співробітництва” (суб’єкт–суб’єкт) дає змогу робити акценти на внутрішній потенціал дитини як особистості, а вихователь має опікуватися тим, щоб зберегти цей потенціал, збагатити, надати можливість йому розкритися, а не формувати якусь стандартну особистість.

На наш погляд, це найбільш прогресивна точка зору. Хоча вона й не має чіткого визначення, але виходить з принципів гуманістичної педагогіки, за якою призначення виховання полягає у створенні умов для розвитку дитини, її максимальної самореалізації. Така точка зору на виховання має чимало прихильників (І. Бех, О. Кононко, В. Петровський та ін.).

Модернізація початкової освіти на засадах особистісно орієнтованого підходу має такі пріоритетні аспекти:

- переорієнтацію педагогів на нові гуманістичні орієнтири, відхід від авторитарної педагогіки;
- запровадження особистісно орієнтованих педагогічних інновацій у практику роботи з дітьми;
- створення організаційно-педагогічних умов, за яких дитина стає центром освітньо-виховного процесу, має право на педагогічну підтримку дорослого;
- забезпечення емоційного комфорту у будь-якій взаємодії дитини з природним і соціальним середовищем;
- переосмислення сутності процесу виховання як “суб’єкт-суб’єктного” співробітництва, як діяльності, яка базується на саморозвитку дитини.

Сучасна особистісно орієнтована педагогіка має увібрати в себе безумовно цінні здобутки своїх попередників у царині освітньої практики:

- *вальдорфську педагогіку* з її орієнтацією на вільне виховання, де самобутнє людське “Я” виявляється в гармонії трьох головних функцій душі – волі, почуттів, мислення;
- *методику М. Монтесорі*, яка має сформульоване від імені дитини й адресоване педагогу гасло “Допоможи мені це зробити самому”, а також мету – забезпечити матеріал для природного процесу саморозвитку особистості, створивши різноманітне розвивальне середовище;
- *систему розвивального навчання*, метою якого є формування активного, самостійного, критичного, творчого мислення дитини й на цій основі поступовий перехід до самонавчання;
- *технологію колективного творчого виховання* з її метою – задовольнити потребу соціуму в людині нового, демократичного суспільства з активною життєвою позицією;
- *педагогічну технологію “створення ситуації успіху”*, спрямовану на розвиток особистості дитини, надання можливості кожному вихованцеві відчувати радість досягнення успіху, усвідомлення своїх здібностей і можливостей, віру у власні сили.

Особистісно орієнтована спрямованість навчального процесу в початковій школі знаходить своє відображення й у специфіці конструювання особистісно орієнтованого уроку. Організація такого навчального заняття, на думку Є. Степанова, передбачає включення в процес навчання декількох обов’язкових моментів:

- застосування педагогічних прийомів для актуалізації та збагачення суб’єктного досвіду дитини;
- використання різноманітних форм спілкування, особливо діалогу та полілогу;

- створення для учнів ситуації успіху;
- прояв довіри та толерантності в навчальній взаємодії;
- стимулювання учнів до здійснення колективного й індивідуального вибору навчальних завдань, форм і способів їх виконання;
- обрання прийомів і методів педагогічної підтримки як переважного способу організації діяльності учнів на уроці;
- використання учнями таких мовних зворотів, як “я думаю, що ...”, “мені здається, що...”, “на мою думку” тощо [7, с. 16].

Висновки. Отже, врахування специфіки конструювання особистісно орієнтованих уроків з дотриманням гуманних методів і прийомів виховання та навчання дітей, зі створенням атмосфери взаєморозуміння, творчості, довіри здатне сформувати високорозвинену й освічену особистість ХХІ ст.

До подальших напрямів дослідження слід віднести особливості розробки особистісно орієнтованого уроку в середній та старшій школі.

Література

1. Амонашвили Ш. Личностно-гуманная основа педагогического процесса / Ш. Амонашвили. – Минск, 1990. – 560 с.
2. Белкин А. Ситуация успеха. Как ее создать / А. Белкин. – М. : Просвещение, 1991. – 176 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Бусел. – К., 2001. – 1140 с.
4. Газман О. Потери обретения в воспитании после 10 лет перестройки / О. Газман. – М. : Педагогика, 1996. – 91 с.
5. Кононко О. Особистісний підхід: суть та шляхи втілення в державній базовій програмі / О. Кононко // Дошкільне виховання. – 2000. – № 9. – С. 10–14.
6. Крутій К. Інноваційна діяльність у сучасному дошкільному навчальному закладі: методичний аспект / К. Крутій, Н. Маковецька. – Запоріжжя, 2006. – 128 с.
7. Личностно ориентированный подход в работе педагога: разработка и использование / под ред. Е. Степанова. – М., 2004. – 128 с.
8. Педагогическая энциклопедия : в 2 т. – М. : Сов. энциклопедия, 1964. – Т. 1. – 831 с.
9. Подмазин С. Личностно ориентированное образование: Социально-философское исследование / С. Подмазин. – Запорожье : Просвіта, 2000. – 250 с.
10. Построение модели личностно-ориентированной школы / под ред. И. Якиманской. – М. : Ин-т пед. инноваций РАО, 2001. – 128 с.
11. Савченко О. Дидактика початкової школи / О. Савченко. – К. : Генеза, 1997. – 400 с.
12. Якиманская И. Личностно ориентированное обучение в современной школе / И. Якиманская. – М. : Просвещение, 1998. – 164 с.